

ԳԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԻՆ. ՑԱՐԻ 1911

Տարեկան 15 ֆր. ոսկի — 6 րբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 րբ.:
Մեկ թիւ կարճե 1-50 ֆր. — 70 Կ.:

ԹԻՒ 6, ՅՈՒՆԻՍ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՇԻՐՎԱՆԶԱԳԻԷ

(ՆՐԱ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԵԱՆ ԵՐԵՄԱ-
ՄԵԱԿԻ ԱՌԻԹՈՎ.)

ուսահայերի այդ
տաղանդաւոր վե-
պասանն ու թա-
սերագիրը մեր
գրական վերա-
ծնունդի մէջ իր
արժանաւոր տեղն
ունի:

Նրեան տարի դիտում է մեր կեանքը,
քննում մեր իրականութիւնը, վերլուծում
մեր բարքերը: Նրեան տարի հետազոտում
է մեր հասարակութեան հիմքը եւ նրա
վերականգնութեան ու նորոգութեան համար
իր խորհուրդներն առաջարկում: Նրեան
տարի ձգտում է մեր անհատական, ընտա-

նական, հասարակական զարգացման օրէնք-
ները գտնել եւ, կենդանի ու պատկերաւոր,
ցուցադրել պատմութեան, վէպերի, դրա-
մաների մէջ...

Այդ երեսուն տարիների երկարատեւ
ընթացքում նա մեր կեանքի եւ մեր գրա-
կանութեան համար շատ բան է արել:
Դուրս գալով գաւառական տարաբաւ
քաղաքից, ապրելով նիւթական դժուարին
պայմանների մէջ, առանց կանոնաւոր կրթու-
թեան, առանց նպաստաւոր միջավայրի,
առանց բարոյական կրթիչ շրջանի՝ Շիրվան-
զադէն իր տաղանդի եւ իր կամքի շնորհիւ
միայն կարողացել է պատուաւոր դիրք
գրաւել իրրեւ վիպասան, իրրեւ հեղինակ:

Նիւթ է մեր կեանքի առարկայական հան-
գամանքները եւ իր անհատական բնոյթի եւ
հակումները արդելք եղան, որ նա պատկե-
րացնի մեր բովանդակ հասարակութիւնը,
մեր բոլոր խաւերը — այնու ամենայնիւ ինչ
նա արել է, ինչ նա կատարել է՝ նշանակա-
լից է եւ լիովին բաւարար:

Գրականութեան պատմագիրը շատ բան
կը տեսնի նրա վէպերում, նրա դրամանե-
րում: Մեր հասարակութեան որոշ մասը
— եւ բաւական խոշոր մասը — պատկե-

րացած, ներկայացած է այնտեղ իր գործերով, իր խորհուրդներով, իր յայտնված ուսուրու մեքերով ։ Վարպետը, քողը, որ կեանքի մէջ ամէն դասակարգ եւ ամէն անհատ միշտ իննամբով պահում է իր վրայ՝ Շիրվանդադէի ձեռքով կողմ է դրուած ։ Դուք տեսնում էք հասարակութեան այդ մասի ներքին կեանքը, զգում էք նրա հոգու հեռաւոր ձիւնը, ունկնդիր էք նրա տրամաբանութեան եւ մտածութեան ձայնին, հասկանում էք նրա պոյու թեան իմաստը, նրա իրականութիւնը, նրա պաշտամունքը ։ Տեսնում էք նրան իր տանը, իր կնոջ, զաւակների, ազգականների հետ ։ տեսնում էք հասարակութեան մէջ, ընկերների շրջանում, անծանօթների մօտ ։ տեսնում էք նրան մենակ տարուած իր մտքերով, անձնատուր իր խոհերին եւ ենթակայ իր ցաւերին... :

Կեանքի մի կէտ մերկացած է ընթերցողի առաջ ։ Մի դուր քաջութիւն է այդին եւ մի անկիւն լուսաւորուած, պայծառացած է ։ Շատ անհատներ դուրս են եկած իրենց ամենօրեայ թագստից, այն մշտական խաւարից — ուր գործում են նրանք ծածուկ եւ անպայտ — եւ դէմ առ դէմ կանգնած են ձեր առաջ ։ Անկասկած այս բոլորը բովանդակ կեանքը չէ, հասարակութեան ամբողջական նկարագիրը չէ ։ Բայց ինչ որ է, բնորոշ է եւ հետաքրքրական ։

Սրեառն տարի գործերով մեր գրականութեան մէջ եւ հետեւելով կեանքի ընթացքին՝ Շիրվանդադէն կարողացել է նկատել, թէ ինչպէս մեռնում է այս մէկը, ծնւում՝ այն միւսը, ինչպէս անհետանում է այս մարդը, երեւում ուրիշը, ինչպէս հասարակական անդուլթից իջնում է այս քասակարգը, երեւում այն մէկը ։ Սույս գիտողութեան ու հետախուզութեան ժամին՝ չկարողանալով հասնել ամենքին, բռնել, պահել է մէջ մանաւանդ, որ նրա գրական գործունէութեան միջուկն է ։ Հասարակական խուլ ընդհարու միտքին եւ խորական պայքարներին ականատես՝ Շիրվանդադէն

կարողացել է նկատել այն դասակարգը եւ այն միջավայրը, որ պատմական հանգամանքների բերուածով, անտեսական-սոցիալական պատճառների ազդեցութեամբ, քաղաքական նպատակաւոր իրականացրի հետեւանքով՝ կոչուած էր կենդանական տեղ գրաւելու մեր կեանքի մէջ եւ ուրոյն քաղաքակրթութեան հիմքեր դնելու ։

Այդ դասակարգի եւ այդ միջավայրի հետ այսպէս թէ այնպէս կապուած աններք, տարրեր, խնդիրները, մտահոգութիւնները՝ Շիրվանդադէի գրականութեան բնորոշ, տիրապետական մասն են կազմում ։

Որ գրական գործունէութեան ընթացքում՝ Շիրվանդադէն կրել է բազմակողմանի ազդեցութիւններ ու ներգործութիւններ շրջապատից, մեր հասարակական կառուցուածքից, մեր գրականութիւնից եւ մեր հրապարակագրութիւնից ։ Բայց այդ՝ նա ներշնչութեան է ստացել նաեւ ռուսական մտային արտայայտութիւններից եւ եւրոպական տաղանդաւոր հեղինակներից ։

Այս ազդեցութիւնները հաւասարութեանութեամբ եւ հաւասար կարեւորութեամբ չեն հաղորդուել նրա ստեղծագործական աշխատանքին ։ Երջպատի ներգործութիւնը եւ մեր հասարակական կեանքի ներազդումները շատ աւելի նշանակալից են եղել եւ էական ։ Գիւղերի աստիճանական յետմնացութիւնն ու անկումը, գիւղացիական քաղաքակրթութեան նահանջը, երկրագործ հասարակութեան անհամապատասխան զարգացումը մէկ կողմից, քաղաքների ընդարձակումը, քաղաքային հասարակութեան աճումը եւ արդիւնաբերական-առեւտրական քաղաքակրթութեան ծաւալումը միւս կողմից՝ իրենց անխուսափելի արձագանքներն ունեցան գրականութեան մէջ ։

Կեանքը, տնտեսական-հասարակական կազմուածքը խոշոր փոփոխութեան ենթարկուեց ։ Դասակարգային յարաբերութիւնները եւ շերտաւորութիւնը նոր ձեւերի եւ նոր դրու թիւների մէջ մտան ։ Գիւղացին

կորցրեց իր եզական նշանակութիւնը: Հոգային քաղաքակրթութիւնը չմնաց նախկին միակ եւ առաջնակարգ բարձրութեան վրայ: Զարգացան, տարածուեցին վաճառականները, ընդարձակուեցին միջին դասերը, ահագին կարեւորութիւն ստացաւ դրամատիրական հասարակութիւնը: Ընտանիքների նկարին կազմը յեղաշրջուեց, աւանդական հասկացողութիւններն ու կարգերը տապալուեցին: Առաջ եկաւ նոր անհատ, նոր բնտանիք, նոր հասարակութիւն: Երկրման զառէն ապրեց այդպիսի միջավայրում, գործեց այդպիսի պայմանների մէջ, տեսաւ այդ բոլոր հետաքրքրական իրողութիւնները եւ բնականաբար ազդուեց շրջապատին:

Սթէ գրականութիւնը կեանքի վերարտադրութիւնն է առհասարակ՝ Երկրման զառէն գրականութիւնը մասնաւորաբար այդպէս եղաւ: Միջավայրի փոփոխութիւնը, տնտեսական, հասարակական, դասակարգային նոր յարաբերութիւնները հզօրապէս պայմանաւորեցին Երկրման զառէն ստեղծագործութիւնը եւ որոշ ուղղութիւն տուին նրա տաղանքի զարգացման եւ արտայայտութեան . . . :

Կեանքի այդ նոր ձեւերը նախ քան Երկրման զառէն՝ երեւացին մասամբ Բաբելոնի եւ Սոնորուկեանցի գրական երկերի մէջ: Զառէնային տարրի գործունէութիւնը, շարժումները, քաղաքի բալկերը, տիպերը, սովորութիւնները, հոգեբանութիւնը, նոր հասարակութեան եւ նոր բնտանիքի հոգեյուն ու խնդիրները սոնդ գտան առաջինի վէպերում եւ երկրորդի կոմեդիաներում: Մէկը, սովայն, իր տաղանդի լաւագոյն արտայայտութիւնը եւ իր հասունութեան շրջանը նուիրեց քաղաքական-հասարակական յղացումներին եւ պատմական վէպին: Իսկ միւսը տակաւին եօթնամեակական թուականներին փակեց իր գրականութեան «սեփեփառ» Երկրման զառէն ներշնչուեց այդ հնչեցումներից, շարունակեց նրանց գործը, զարգացրեց

քաղաքային գրականութիւնը եւ որոշ կատարելութեան հասցրեց:

Երկրման զառէն երկերի մէջ երբեք ուժգին, երբեք թույլ լուսւմ են արձագանքներ այն հրապարակագրութեան, որ ծաղիկեց եօթնամեակական-թուական թուականներին եւ որ այնքան ալիքակ հանեց մեր մտաւոր կեանքում: Ազատական այդ գաղափարահոսանքի մէջ Երկրման զառէն խոհեմն ու երանքներ լաւապէս ձեւակերպուելու հնարաւորութիւնն ունէին: Այդ մեծուորտը այսպէս թէ այնպէս իր կնիքը դրեց Երկրման զառէն ստեղծագործութեան հասարակական-գաղափարական կողմի վրայ: Նա երբեք գործիք չդարձաւ հրապարակագրութեան ձեռքին: Վիպասանութիւնը բնաւ չաղարտուեց, չաղաւաղուեց հրապարակագրի շուշի մէջ: Նա պահեց իր գեղարուեստական ընդթը եւ խնամքով ընդգծեց իր սահմանները: Այնուամենայնիւ շատ խնդիրների մէջ նրանք զուգադիպուեցին եւ նրանց իրեւանները ներդաշնակուեցին:

Այս չափով եւ այս տեսակետից միայն նշանակելի է այն ազդեցութիւնը, որ ունեցաւ ժամանակի ազատական մտահոսանքը եւ մասնաւորապէս լիբերալ հրապարակագրութիւնը Երկրման զառէնի երկերի վրայ:

Մեր կեանքից եւ մեր գրականութիւններից դուրս՝ Երկրման զառէն պատկարակութեան հիմքեր է գտել նաեւ ռուսական եւ մանաւանդ եւրոպական հեղինակների մօտ: Առաջին ուղղութեամբ դիմեցին այդ ջրջ տալ մէկը, որ եւ է մասնաւորաբար, որ նշանակելի կերպով ազդած էին նրա գեղարուեստական անհատականութեան վրայ: Զոթեմ, Նեմ, Վաթեմ, (Գործեմ) ունեցած են թերեւս որոշ ազդեցութիւն: Բայց աւելի հաստատու, աւելի անխաղաղ եւ աւելի կայուն որ է այն ազդեցութիւնը, որ ունեցաւ ռուսական մտային կեանքը ընդհանրապէս: Երկրման զառէն գրականութիւնը եւ այդ մտային կեանքը համարաշխարհութեան եւ ներքին համակրութեան շատ կետեր ունին:

նյութական ազդեցութիւններէ մէջ յիշատակելի են առանձնապէս Փրանսացի գեղարու եւտաղէսները Բարբակ, Փրօքէր եւ Զօրաւ Ղև Տեղեկներէր Երկրամեղադէի գեղարու եւտաղէս սկզբու նշաններն եւ գրական բարձրուն մենքին բաւական գիտակցական ձեւ են տուել եւ զգալի կերպով հիմնաւորել են նրա վիպական ու զգոյթ ինքնութիւնը, կեանքի առարկայական նկարագրութիւնը, միջավայրի գիտական ու սոս ֆիւսիքութիւնը, փաստերի եւ իրողութիւններէ մանրակրկիտ արձանագրութիւնը Երկրամեղադէն այդ հեղինակներէ քով տեսաւ տալանդով եւ գեղարու եւտաղէս փայլով արօղում — ու ապա ինձ նրանց բարոյական, գրական հեղինակութեան՝ բռնեց նոյն ճանապարհը եւ հետեւեց նոյն հասկացողութիւններին...

Ոչ հատուկանութեան իրականները արծարծելու եւ անհատի ազատութեան կողմ ազդակներէ Երկրամեղադէն ներշնչուեց հենարկ իրենց առնական եւ հոգեւոր գրականութիւնից։ Ոչ որ մեր կեանքը եւ մեր գրականութիւնը պակաս էին իրողութեան Երկրամեղադէն գտաւ հիւսիսի այդ տարածութեան հաստատաբար յղացու մենքին մէջ...

Ոչ բազմակողմանի ազդեցութիւններէ ցանցում Երկրամեղադէն բնաւ չորցրեց իր հոգին, իր անհատական կերպարանքը, իր ու բոլոր հեղինակական դէմքը, որ երեւում է ամենուրեք, փոքրիկ պատմութեան մէջ, վերջում մէկ գրականութեան մէջ։

Երկրամեղադէի գրականութիւնը ներքին եւ արտաքին ազդակներէ, նշխակապական եւ առարկայական գործունէրի մի հաւասարակշիւ ած եւ գիտակցական արտադրութիւն է։ Առաջինը այնքան յայտնուն եւ անտանձ չէ, որ իւրացնէ կեանքի ձայնը եւ ոչ էլ երկրորդը այնքան անհաշիւ եւ բռնի է, որ վտարէ ներքին մարդը...

* * *

Որ երկերի մէջ Երկրամեղադէն չէ արտայայտուած բովանդակ հայ կեանքը։ Մեր

հասարակութեան մէջ բաւական խոշոր մասը — գիւղացիական խաւերը — զուրա են մնացել նրա ու սոս ֆիւսիքութեան եւ գիւտողութեան շրջանից։ Նրա պատմութեան ածքներին, վերջին, գրականութեան գործողութեան ներքին կատարումը եւ քաղաքում։ Դիւղից եւ գիւղական միջավայրի օգնել չկայ առնուած։ Սկիզբն երբեք նրա երկերի մէջ գիւղացիներն են երեւում։ Նրանք էլ հանդէս են գալիս իրենց քաղաքի բնակիչ, որպէս արհեստագործ եւ մանաւանդ որպէս փառաւորական։

Երկրամեղադէի համար այդ երեւոյթը յատկանշական է։ Մեր վիպագիրներէ մէջ նա միակն է, որ բնաւ չարտադրեց գիւղով եւ երբեք գրական ստեղծագործութիւններին նիւթ չգարձեց գիւղի իրականութիւնը։

Այդ հատաբարական հանգամանակի պատճառները մասամբ առարկայական են, մասամբ երեւակայական։ Քաղաքներէ դարձացումը, քաղաքային դասերի ընդարձակումը պիտի արտայայտուէր գրականութեան մէջ։ Ստեղծագործական աշխատանքի բաժանումը պիտի առաջանար։ Հեղինակները պիտի մասնազատուէին ու զինքն ինքն զէնքէն արձագանք տային իրականութեան պահանջին եւ նուիրուէին նաեւ նոր միջավայրի, նոր արտադրութեան եւ նոր գիտակարգի վերլուծութեան։ Երկրամեղադէն այդ ու զգոյթ ինքնութեան գեղարու եւ կամեցաւ այդ մասը զարգացնել։

Միւս կողմից՝ ապրած չլինելով գիւղում, ծանօթ չլինելով երկրագործ դասերին եւ մեր շինական կեանքին՝ նա չէր կարող արտայայտել այդ միջավայրի։ Նրան պակասուէր ամենաառաջնակարգ եւ ամենակարեւոր կէտը — սոսմիջական ծանօթութիւնը գեղջու կ'աշխարհի։

Մեր հասարակութեան միւս ծայրի փաստակարգը — քաղաքների գործաւորութեանը — նա նիւթ չէր արձաւ Երկրամեղադէի գրականութեան։ Ոչ ոք է, իր երկերի մէջ, նա մի քանի տեղ խօսում է այդ դասա-

կարգի մտախն, իր սկզբնական պատմութեան ամբողջ շրջան իսկ — «Հրեայի հոգի իմ ազգութեանն էմ» — նու իրու մ է մասամբ բանութեան իր կեանքի նկարագրութեան, այնու ամենայնիս հասարակութեան այդ մասը եւս բնաւ նշանակալից փեր չէ խաղաղ մ'նրա գրական գործունէութեան ինչպէս թովանդակ ընթացքում։ Սակայն քանի կցկոտու ր եւ մակերեսու իմական յիշատակութեան միւրից գաւտ' ու լիշ բան չկայ գործաւ որու իմեան մասին։

Երկրամեջակի երկրի ինքն ինքն զարգացող տնտեսական այն խաւերը, որոնք բնականում են այդ երկու ծայրային դասակարգերի գիղացիութեան եւ բանու որու իմեան — միջին։

Արհեստաւորները, վաճառականները, արդի նարեթները, կապալաուները, բարձրագույն եւ քաղաքական մասաւորականները, պաշտօնականները եւ արտականութեան իմեան միւրեւցորդները — ահա ապիկ այն տարրերը, որոնք արտադրատու եւ են աւելի կամ նո ազգայնութիւն Շիրմանդարի գրականութեան մէջ։ Արհեստի եւ որ հասարակական այդ միջին խաւերի կողմերը եւս — արհեստաւորները եւ քաղաքական մասաւորականները մէկ կողմից, պաշտօնականներն ու ազնուականութեան միւրեւցորդները միւս կողմից քիչ տեղ են գրաւում նրա երկրորդ մ' ընդհանրապէս։ Առաջնակարգ ու զինուոր ու շահարու իմեան կենդանացած է վաճառականների, արդի նարեթներին, կապալաուների եւ բարձրագույն մասաւորականների վրայ։ Երկրամեջակի վէպերի եւ դրամաների մէջ ամենից շատ այդ խաւերն են արտադրատու եւ նրանց երազները, խոհերը, ինքնակերպերը, ներքին կենսական, բարոյականութեան իմեան, նրանց բնականութեան եւ հասարակական յարաբերութեան իմեանը։

Այդ խաւերի գեղարուեստական վերջու ծուլն ու շատ արտաքին իմեան նրա գրականութեան բնորոշ յատկութեան իմեաններն են։

* * *

Դրեւան երկար տարիների ընթացքում Երկրամեջակի հետեւել է մեր հասարակութեան, ընթացիկ եւ անհատիկ զարգացման։ Մաքուր եւ մեր կեանքի այդ երեք արտադրատու իմեաններն էլ ընթել իր երկերի մէջ պարզ, որոշ, կիրառական եւ արտադրական։ Հասարակութեան սկզբում երեւան է գալիս շատ խիստ բարոյականութեւ եւ անդրադարձի հայեացքներով։ Դարաւոր սովորութեան իմեանների եւ բարոյների նախամեջակները եւ տարածքով պաշտպան' նա չէ կարողանում հանդուրժել այն ոտնձգութեան իմեանները, որոնք ազգութեւ են նրա հին կուսակցի ղեկավար, ընտանիքը ով էլ ընդհանրապէս, հարուստ իմեան ազգաւ, ծեր իմեան երիտասարդ — պէտք է անխտիր կերպով ենթարկուին վաղեմի աշխարհահայեացքին եւ հասարակական հրահանգներին։ Մարդու տնտեսական բարեկեցիկ դրութեան եւ հանրային կարեւորութեան իմեան նրան չէն ազատում գաւտապարտութեան։ Անկասկած, դրանք որ եւ է դեր խաղում են, այդ հանգամանքները իմեան մասամբ ամփոփում են պատմի գաւտ' նու իմեան բայց եւ նրանք բնաւ չեն երաշխաւորում անհատի ազատ գործերն ու ազատ կամքը։ Այդ հասարակութեան իմեան իր բուն իմեան եւ իստասարտութեան մէջ առաւել կամ նո ազգ կողմնակից է հասարակութեան, անաշտ է եւ արդարապատ։ Ժամանակի ընթացքում, սակայն, տնտեսական կարգերի ազդեցութեամբ նա փոխում է իր նկարագրի ղեկը, իր բարոյականութեան իմեանն ու իր հոգին։ Մաքուրում է աւելի կեղծաւոր, աւելի կողմնակալ եւ աւելի անհասարակ։ Դրանք, — անհատի ինքնական կարողութեան իմեան — նրա հիմնական սկզբունքն է։ Երանականները եւ հասարակական անհատի գործողութեան իմեանները չափւում են այդ սկզբունքի համաձայն։ Առարկայական իրողութեան գոյութեան չունի, անկախ դէպք, արարել չկայ։ Ամեն ինչ որոշում է նայելով իմեան ով է կատարողը կամ ում վերաբերմամբ է կատարում։ Գոր-

Ծողովի իւնները ստանում են էտպէս են-
 թակցական ընդլի՜ Դրամը դառնում է
 Հասարակական անպատժութեան լաւագոյն
 միջոց: Հասարակութիւնը գերազանցապէս
 դրամատիրական կարգերի արտադրութիւն
 է, «Զուս», ընդարձակ վէպի մէջ այդ պ-
 լասերու ած Հասարակութիւնը չափազանց
 պայտք, չափազանց կենդանի գծերով է հան-
 դէս գալիս: Ելիվանդաբէն տաղանդաւոր է
 իրրեւ Հասարակական բարքերի վերլուծող,
 իրրեւ Հասարակական հոգեբանութեան ար-
 տայայտիչ, իրրեւ Հասարակութեան գեղա-
 րուեստագէտ:

Տնտեսական կարգերի փոփոխութիւնը
 իր անխուստիք հետեւանքներն ունենալով
 Հասարակական կառուցւածքի վրայ՝ խորա-
 պէս արձագանգեց նաեւ ընտանիքի մէջ:
 Ամուսնութիւնները եւ ընտանեկան կապերը
 ենթարկուեցին դրամատիրական միջավայրին:
 Փոխադարձ յարգանքը, սէրը, հոգիների
 ներքին բարեկամութիւնը, բնաւորութիւն-
 ների զուգահեռութիւնը, հասանքների հա-
 մեքաշխութիւնը — բոլոր այս ինդիվիդները
 երկրորդական, երրորդական կարեւորութիւն
 ստացան: Հրապարակին տէր դարձաւ հա-
 շիւր, դրամը, նիւթական մտահոգութիւնը:
 Անհամապատասխան ամուսնութիւնները շա-
 տացան: Երիտասարդ, գեղեցիկ, կրթուած
 կինը կապուեց ուժասպառու ած, տգէտ վա-
 ճառականի հետ: Իդէալների հետամուտ
 ագիւլ աղջիկը գերի ընկաւ դրամապաշտին
 եւ գործնական մարդուն: Սէրը, հոգեկան
 ամենաուրախ զգացմունքները վաճառքի ա-
 ռարկայ դարձան: Ընտանիքը քայքայուեց
 եւ իր ծոցից ահեղ դրամաներ հանեց: Ելի-
 վանդաբէն ամուսինների այդ խորունկ ող-
 բերգութեան հետ՝ հրապարակի վրայ է դրել
 նաեւ ծնողների եւ զաւակների վատառողջ,
 ցաւաքայ յարաբերութիւնը: Բուրժուական
 ընտանիքում կինը թշնամի է ամուսնուն,
 որդին լռեստւած է մօրը, աղջիկը կողոպտուած
 է հօր սակին, եղբայրը ատու է քրոջը,
 հայրը թքում է աղքատ անմեղ ծակասին

եւ շահագործում նրա մարդու զգացումը,
 ամուսինը ցիւ է նետում կնոջ պատուի
 վրայ...: Սարափիի է Հասարակական կար-
 գերի եւ դրամատիրութեան ստեղծած աւերը
 հայ ընտանիքում: Ելիվանդաբէն տաղան-
 դով, զգացմունքով ներկայացրել է այդ
 խոշոր վէրքը եւ ցուցահանել մեր կենքի
 արիւննոտ խոցը...:

Այլասերուած հասարակութեան եւ
 աղաւաղուած ընդհանրի հետ միասին Ելի-
 վանդաբէն դուր է բերել նաեւ անհատի
 կենքը, նրա բարոյականութիւնը, նրա
 իդէալները, նրա պայքարը: Ստուգել հասա-
 րակական ոխակը միջավայրում, եւ կաշ-
 անդուած՝ ընտանեկան պարտականութիւն-
 ների ցանցում, անհատը չի կարողանում
 հետեւել իր ներքին ձայնին, ունկնդրել իր
 հոգու անկեղծ խորհրդին: Եւ կամ ձուլուած
 է անիրաւ շրջապատի հետ եւ զար-
 քացնում բացասական յատկութիւններ ու
 զրաւում յարձակողական դիրք: Կամ չդի-
 մանալով անբարոյական միջնորդութիւն եւ պայ-
 քարելու ոյժ չունենալով՝ ընկնում է իրրեւ
 տարաբախտ ողջակէզ: Եւ կամ ՀՀանդու-
 ժելով կենքի անիրաւութեան դիմադրում
 է այնուամենայնիւ եւ ընդվզում հասարա-
 կական ու ընտանեկան հինաւոր նախա-
 պաշարութիւններին եւ վաղեմի բարոյականին:

Իր սկզբնական գրուածների մէջ Ելի-
 վանդաբէն յաջողութեամբ ներկայացրել է
 բացասական անձերին եւ դժբախտ զոհերին,
 Հասարակութիւնը եւ մեր կենքը այդպիսի
 բնաւորութիւններն էին շեշտում եւ ցուցա-
 հանում առանձնապէս Պայքարողները,
 դիմադրողները, հերոսները կենքի եւ իրա-
 կանութեան մէջ կարեւոր դիրքեր չունին
 եւ տակաւին չէին կազմակերպուած: Ժա-
 մանակի ընթացքում, մի շարք գործնական
 ազդեցութեամբ, տնտեսական-հասարակա-
 կան նոր կարգերի ներքոյ եւ մտաւոր, բա-
 րոյական, կրթական նպաստաւոր միջավայ-
 րում սկզբնաւորուեցին նոր անձեր, նոր տի-
 պեր, որոնք չկամեցան այլ եւս կրել դա-

լաւ որ անցեալի ժամանակ թիւնը եւ ֆալ-
հասարակութեան անփառ ունակ գերին,
Ժաւարոյ եղ այն պարզար, որով ընդոռչ ում
է առ անձնապէս Շիրվանդադէի երեսնամեայ
գործուելութիւնը եւ որ այնքան յատկա-
նշական է նրա յղացումներին եւ իրագոր-
ծութեան չափին, Լաւեղ անհատի ազա-
տագրութեան ու ժգին կոչը եւ ճշնութեամբ
անհատականութեան արդարակր... Շիր-
վանդադէն իր հասարակական իրեաները,
իր բարոյական սկզբու նշաններ մարմնացրել է
պայքարող, գիմարողով անձնաւորութիւն-
ներին մէջ։ Մի լեզուի վերաբերեալ, որ կա-
տարել կոչ է սկսում հասարակութեան հի-
նաւուրց կարգերի դէմ, մի լաւեղեան, որ
ըմբոստանում է հասարակական վաճա-
ռութեամբ խղճի դէմ, մի լեզու, որ արհա-
մարհում է ջրմայապտի արմատացած սովո-
րութիւնը, մի լեզու, որ կարողանում է
բարձրանալ իր միջավայրի անպատել հաս-
կացողութիւնից եւ անահաւատութիւնից,
մի լեզու, որ կորուսում է ընտանեկան կա-
պիրը եւ հետեւում իր հոգու ձայնին...
Բոլոր նրանք, որ բողբոջում են մեր կեանքի
պաշտօնական եւ անպաշտօն կեղծիքի դէմ,
որ յարձակում են օրինական եւ ապօրինի
ստու թեան վրայ, որ մարմնացնում են ան-
կաշկանդ խիղճը եւ քարոզում մարդու ա-
զատութիւնը — բոլոր այդ անձնը հեղե-
նակի իրեաներն են եւ նրա զաղափարների
կրողը։

Այսպէս լինելով հանգերձ Շիրվան-
դադէն չէ մեղանշել արուեստի դէմ եւ իր
գրականութիւնը հասարակական զաղափար-
ների անմիջական եւ ուղղակի քարոզչու-
թիւն չէ դարձրել, Նա քննել է մեր կեանքը,
վերլուծել, ուսումնասիրել մեր իրականու-
թիւնը ոչ իրրեւ հրապարակաբար, այլ իր-
րեւ գեղարուեստագէտ։ Նա կարողացել է
բուականաշարի ազատել, անշատել գե-
ղեցիկ գրականութիւնը հրապարակագրու-
թեան տիրապետութիւնից եւ ազգայնու-
թիւնից։

Որպէս արուեստագէտ, որպէս հոգե-
բան, որպէս ռաբան Շիրվանդադէն ունի
գնահատելի արժանաւորութիւններ։ Նա
ունի, անկասկած, նաեւ աչքի ընկող թե-
րութիւններ, որոնք սակայն չեն աղարտում
նրա ամբողջական դմբը եւ չեն զրկում նրան
այն պատուաւոր տեղից, որ նա զրաւում է
մեր գրականութեան մէջ... Իրրեւ հասա-
րակական բաղբոյր վերլուծող, իրրեւ ըն-
տանեկան կեղծիքների քննադատ, իրրեւ
միջին դասերի վերարտադրող, իրրեւ լեռ-
րախղճի գեղարուեստական արտայայտիչ՝
Շիրվանդադէն կարեւոր դեր է կատարել մեր
մտային կեանքում...

Ս. ՅԱՆՈՐԱՆՍ

ՄԱՅՆՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԲԱՅԱՍՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԽՈՐԵՆՆԵՐՈՐԸ “ՅԵՆՉՆԵՐ ՍԵՐԵՆԻԿ”,
ՀԱՅՈՐԹԻ ՄԵՐԻՆ

Խորենացւոյ դժուարինաց հատուած-
նիւնն մէկն է թուեղաց երգերու հետեւեալ
եռատողը։

Այլ եւ ասեն։

Տենչայ Տիկին Սաթիւնիկ տնչանա

Ջարտարուր խաւարաւ եւ զտից խաւարծի
Ի բարձիցն Արգաւանայ։

(Խոր. Ա. Լ.)

Հայ ու Շարուպի բանասերներ¹, հա-
մաձայն են հատուածի տարիական իմաս-
տին վրայ, անոր մէջ տեսնելով անարկու-
թիւն մը՝ «աչագեղ», Սաթիւնիկի եւ «քաջ»

¹ Նիւթով գրաւած են Լաւեղեան, Լաւեր, Գր
Լաւար, Գրուրիւմ, Վաթան Եղար, Հիւրբան,
Ալեան եւ այլ Միւթարեանք, Մ. Էփեմ, Բ. Պա-
կանեան, Կ. Սաթիւնից, Միւթար, Բ. Բաւանեան,
Բ. Եղար, Զաւարեան, Մի. Պաթան, Եփ. Դաւա-
թեան, Խ. Վրդ. Ստեփանէ, Բար. Հայկական հեղե-
նակի, եւն. Աստուծոյ հատուածի մէջ յառաջիկ
շաճանաւ բացարձակութիւնները փայլեցնած են տեսնել